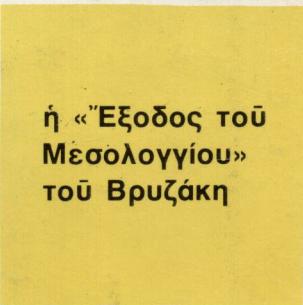
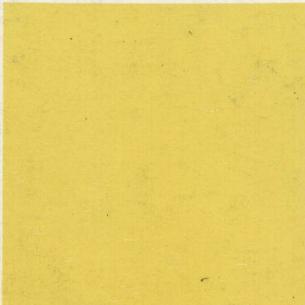
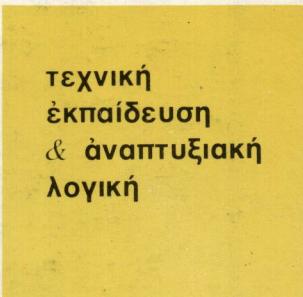
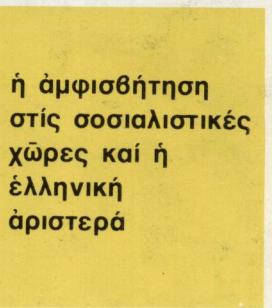

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

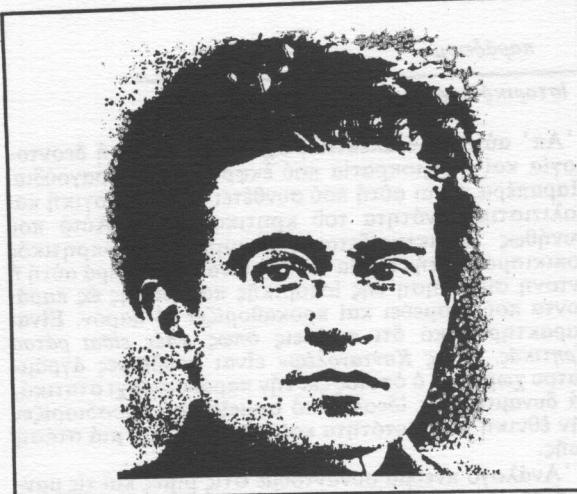

οι διακοινοτικές συνομιλίες στήν Κύπρο

A. Έλεφάντης, Σοθινιστικά κηρύγματα. **Γ.** Κατσίγιαννης, Τά γεγονότα στό Μαντέμ-Λάκο. ■ **Κ.** Σπιτσιέρη-Beschi, Ή «Έξοδος του Μεσολογγίου» τού Θ. Π. Βρυζάκη. ■ **Έρατ.** Καψωμένος, Κρητικά πολιτικά δημοτικά τραγούδια ■ **Γ.** Πάσχος, Οι «άντιφρονούντες» στήν Αν. Εύρωπη και ή έλληνική άριστερά. **Γιαν.** **N.** Κρανιδιώτης, Τό κυπριακό και οι διακοινοτικές συνομιλίες ■ **Γ.** Καρφής, Στατιστικά δεδομένα γιά τήν έκπαίδευση. **Αν.** Φραγκουδάκη, Τεχνική έκπαίδευση: άναπτυξιακή λογική και ιδεολογίες. ■ **M.** Μαράκης, Αιθιοπία. **Π.** Πιζάνιας, Ζαΐρ. **Γ.** Σεφερτζής, Ή «άμφισθητηση» στίς σοσιαλιστικές χώρες ■ **M.** Salvadori, Ή έπικαιρότητα τού Γκράμσι. ■ Βιβλιοκρισία, Σχόλια, Άλληλογραφία.

μηνιαία έπιθεώρηση • τεύχ. 11 Ιούνιος - Ιούλιος 1977 • 50 δρχ.

Η έπικαιρότητα τοῦ Γκράμσι

τοῦ Massimo Salvadori*

μετάφραση: Χρίστος Βέλτας

Πέρασαν 40 χρόνια άπό τό θάνατο τοῦ Ἀντόνιο Γκράμσι στίς φυλακές τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας. Κι ώστόσο, ἡ πολιτική δράση καὶ τό θεωρητικό ἔργο αὐτοῦ τοῦ μεγάλου μαρξιστῆ καὶ προλεταριακοῦ ἥγετη μόλις τά τελευταῖα χρόνια ἀρχισαν νά ζεπερνοῦν τά σύνορα τῆς πατρίδας του. Ἀπόχοι ἀπό τή γκραμσική προβληματική καὶ τίς γκραμσικές μελέτες ἔφτασαν καὶ στόν τόπο μας. Ἀπόχοι: γιατί τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔργου του παραμένει ἀμετάφραστο, γιατί ὅ, τι ἔχει μεταφραστεῖ (βλέπε σχετική βιβλιογραφία στό τέλος τοῦ παρόντος τεύχους) τίς περισσότερες φορές κακόπεσε, γιατί χρησίμεψε μόνο γιά νά ἐμφανιστοῦν στό πολιτικό μας λεξιλόγιο μερικοί νεολογισμοί ὅπως «ἡγεμονία», «ἱστορικό μπλόκ», «θεωρία τῆς πράξης», «συλλογικός διανοούμενος», κ.λπ., χωρίς, ὅμως, τά πλούσια νοήματα πού καλύπτουν αὐτοί οἱ γκραμσικοί δροι νά τροφοδοτοῦν δημιουργικά τήν ἀνυδρη πολιτική μας σκέψη.

Βέβαια δημοσιεύοντας τήν ἀκόλουθη μελέτη τοῦ Massimo Salvadori δέν ξοφλοῦμε μέ τή ληξιπρόθεσμη ὁφειλή πρός τό ἔργο τοῦ Γκράμσι καὶ τήν ἀπαίτηση τοῦ προοδευτικοῦ κόσμου νά τό γνωρίσει. Τό ἄρθρο πού ἀκολουθεῖ δέν είναι παρά ἐπισήμανση μιᾶς σκέψης πού ἐμπλουτίζει τό μαρξισμό, ἐνός ἔργου ἐπίκαιρου, πού, ὅπως ὅλα τά μεγάλα ἔργα, τό χαρακτηρίζουν μεθοδολογική ἐνάργεια καὶ στοχασμός μέ καθολικῆς σημασίας στοιχεῖα. Καὶ ἔτσι χρησιμεύει νά δοῦμε τό εἰδικό, τό δικό μας, χωρίς τίς διόπτρες τοῦ ἐπαρχιωτισμοῦ.

Τό ἐπαναστατικό «ἱστορικό μπλόκ»

Στόν Γκράμσι ἐντυπωσιάζει τό γεγονός δτι διλόκληρο τό ἔργο του συνδέεται μέ μιά πολύπλευρη καὶ συνεχή ἀναζήτηση πού ἀνανεώνεται δσάκις ὁφείλει νά δράσει: τί σημαίνει κάθε στιγμή, μπροστά σέ κάθε δεδομένη κοινωνική πραγματικότητα, τό νά είμαστε μαρξιστές; πᾶς ἔξειδικεύεται ἡ θεμελιακή ἀντίθεση ἐκμεταλλευτῶν καὶ ἐκμεταλλευομένων; μέ ποιόν τρόπο πρέπει νά σχεδιάσει τό προλεταριάτο τήν καθοδηγητική ἐπαναστατική δυναμική του δράση;

· Ο Γκράμσι, δταν ἀντιμετωπίζει αὐτά τά ζητήματα τά ἐντάσσει ταυτόχρονα στό πλαίσιο διαρκοῦς μελέτης τῶν εἰδικῶν ιστορικῶν χαρακτηριστικῶν κάθε τάξης, κάθε κοινωνικῆς δμάδας. Ή μέθοδός του συνδέεται συνεχῶς μέ τήν ἔρευνα τῆς γένεσης αὐτῶν τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἐμφανίζονται στό παρόν. Γι' αὐτό, δταν μελετοῦμε Γκράμσι, παρατηροῦμε ἀμέσως δτι στά γραφτά του καὶ στή σκέψη του δέν ξονυμε νά κάνουμε μέ τό προλεταριάτο ἀφηρημένα, ἀλλά μέ τό ιταλικό προλεταριάτο, δπως

* Επιθεώρηση "Dialectiques", τεῦχ. 4-5/εἰδικό τεῦχος ἀφιερωμένο στόν Γκράμσι, "Ανοιχη - καλοκαΐρι 1974, σελ. 133-150.

άκριβώς άναπτύχθηκε στήν πορεία τοῦ κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής στήν 'Ιταλία' δέν συναντούμε τήν άστική τάξη γενικά άλλα τήν ιταλική άστική τάξη μιᾶς συγκεκριμένης έποχής. Τό ίδιο Ισχύει καὶ ἀναφορικά μὲ τίς σημειώσεις του γιά τίς κοινωνικές τάξεις ἀλλων χωρῶν.

"Ας σημειώσουμε δτι δ Γκράμσι είναι συνειδητός διεθνιστής. Είχε υιοθετήσει τή θέση τής Κομμουνιστικής Διενούς σύμφωνα μὲ τήν δποία ή κοινωνική ἐπανάσταση στήν Εύρωπη είχε ἔγγραφει στήν ήμερήσια διάταξη. Πίστευε δμως δτι, γιά νά φτάσουμε στήν παγκόσμια ἐπανάσταση, οί κομμουνιστές ἔπρεπε σέ κάθε χώρα νά ἀναλύσουν ἐπακριβῶς τίς κινητήριες δυνάμεις τής ἐπανάστασης, γιατί μόνο μ' αὐτόν τόν τρόπο θά μπορούσε η σύνολη ἐπαναστατική διαδικασία σέ διεθνή κλίμακα νά μετατραπεῖ σέ πραγματικότητα. Μέ συνειδητοποιημένη αὐτή τήν ἀνάγκη ξεκινᾶ δ Γκράμσι τό 1919-20 στήν Ordine Nuovo¹ τή δική του ἀνάλυση τής ἐπαναστατικής στρατηγικής, πού ἔμελε νά τόν ἀναδειχει σέ ἔναν ἀπό τούς δημιουργικότερους κομμουνιστές ἐπαναστάτες τής έποχής του. [...]

Κατά τόν Γκράμσι καμιά κοινωνική μορφή δέν μπορει νά υλοποιηθεῖ ἀν οι ιθύνοντες μιᾶς δοσμένης κοινωνίας δέν καταφέρουν νά δώσουν ἐνιαία κινητήρια κατεύθυνση στής ἔξαρτωμενες δμάδες καὶ τάξεις. Καμιά ἐπανάσταση δέν είναι δυνατό νά θριαμβεύσει ἀν ή τάξη πού προτίθεται νά καταλύσει τήν παλαιά κρατική ἔξουσία καὶ νά μεταβάλει τήν κοινωνία δέν καταφέρει νά συγκεντρώσει ὑπό τήν καθοδήγηση τής ἔνα σύνολο κοινωνικῶν δυνάμεων τοῦ δποίου ή δράση θά είναι σέ θέση νά κινήσει τόν σύγχρονο μηχανισμό παραγωγής, νά ρυθμίσει τίς σχέσεις τῶν τάξεων καὶ νά δημιουργήσει πολιτικούς καὶ κοινωνικούς θεσμούς προσαρμοσμένους σ' αὐτόν τό στόχο. 'Ο Γκράμσι ἐπαναλαμβάνει διαρκῶς τή θέση δτι ἀν αὐτή ή τάξη δέν κατορθώσει νά σηματίσει ἔνα καλοαρθρωμένο «ένιαϊο» κοινωνικό μπλόκ, ή ἐπανάσταση είναι ἀνέφικτη, καταντάει ἀπλή ἀερολογία, εὐγενές ίσως ἀλλά ἔξωπραγματικό ἰδεώδες. 'Η ωριμότητα μιᾶς ἐπαναστατικής δύναμης μετριέται, λοιπόν, κατά τόν Γκράμσι, ἀπό τήν ίκανότητά της νά δλοκληρώσει μέ κριτικό καὶ ρεαλιστικό τρόπο ἔνα τέτοιο ἔργο.

Σέ μια χώρα δπως ή 'Ιταλία τοῦ 1919-20, χώρα οὐσιαστικά ἀγροτική καὶ καθυστερημένη ἀκόμη, δπου ὀστόσο ή βιομηχανική ἀνάτυχη είχε προχωρήσει ἀρκετά στής βορειοδυτικές περιοχές (Λομβαρδία, Πεδεμόντιο, Λιγουρία) καὶ δπου ή ἀστική τάξη τοῦ Βορρᾶ κυριαρχούσε στόν κρατικό μηχανισμό χάρη καὶ στήν υποστήριξη τῶν γαιοκτημόνων τοῦ Νότου, τῶν νησιῶν καὶ τοῦ κέντρου, δ Γκράμσι διακηρύσσει δτι ή ἐπανάσταση μπορει νά ἀντιμετωπιστεῖ ἀποκλειστικά σάν προϊόν συμμαχίας τῶν ἐργατῶν τοῦ Βορρᾶ μέ τούς χωρικούς, ἴδιαιτερα τοῦ Νότου. 'Η συμμαχία αὐτή ἔπρεπε νά καθοδηγεῖται ἀπό τό βιομηχανικό προλεταριάτο, τό μόνο πού ήταν σέ θέση —λόγω τοῦ πρωτεύοντα ρόλου τής βιομηχανίας στήν σύγχρονη διαδικασία παραγωγής— νά κατευθύνει τίς ἐπαναστατικές δυνάμεις μέ τή βοήθεια μιᾶς στρατηγικής πού θά σκόπευε νά ἀλώσει τά πλέον σύνθετα κέντρα τής κοινωνίας καὶ τοῦ κράτους, καὶ νά πρωταγωνιστήσει στήν κοινωνική καὶ πολιτική ἀναδόμηση σέ ἔνα ἐπαναστατικό πιά κράτος. Καὶ γιά νά σχηματιστεῖ ἔνα μπλόκ ίκανό νά δώσει τήν ἀπαραίτητη βάση αὐτονομίας στής ἐπαναστατικές δυνάμεις, δ Γκράμσι θεωρούσε ἀναγκαία προϋπόθεση, πέρα ἀπό τή συμμαχία ἐργατῶν τοῦ Βορρᾶ καὶ χωρικῶν τοῦ Νότου, τή δημιουργία νέας σχέσης ἀνάμεσα στούς ἐργαζόμενους καὶ τούς διανοούμενους. [...] Μέ τόν δρο διανοούμενοι δέν ἐννοεῖ μόνο τούς «ἀνθρώπους τής κουλτούρας» ἀλλά τό, πολυσύνθετο ἀλλωστε, σύνολο δλων δσων ἔργο τους είναι ή ἐπεξεργασία καὶ ή δια-

σφάλιση τής μεταβίβασης τής τεχνικής-έννοιολογικής περιουσίας πού είναι ἀπαραίτητη γιά τή λειτουργία τοῦ κοινωνικού δργανισμού, ἀκριβέστερα κάθε κοινωνικού δργανισμού. Μ' αὐτή τήν ἔννοια δ Μπενεντέττο Κρότος ἡταν διανοούμενος δπως καὶ κάποιος δλλος είναι τεχνικός τής βιομηχανίας ή λοχίας τοῦ στρατού, καθένας φυσικά μέ τά δικά του χαρακτηριστικά καὶ ἐνσωματωμένος στήν κοινωνική ιεραρχία μέ τά δικά του καθήκοντα. Ο Γκράμσι θεωρεῖ δτι τό βιομηχανικό προλεταριάτο καὶ τό πολιτικό κόμμα είναι ἀπαραίτητο νά δρούν ἔτσι ώστε νά μπορούν νά συνδέσουν ἔνα σημαντικό στρώμα διανοούμενων μέ τήν ἐπαναστατική προσποτική —πράγμα πού ἀποτελεῖ τόν μοναδικό τρόπο γιά νά σχηματιστεῖ ἔνα δρώμο ἐπαναστατικό μπλόκ.

'Ο Γκράμσι, δ δποίος δταν ἔμφανίστηκε στήν ιταλική σκηνή ἡταν δ ριζοσπαστικότερος 'Ιταλός ἐπαναστάτης, ἔνιωθε μεγάλη ἀπέχθεια πρός κάθε λογής αὐτοσχεδιασμό, πρός τόν ἀφροτημένο καὶ βερμπαλιστικό ἔξτρεμισμό. 'Ηταν βαθύ δρθολογιστής καὶ δέν ἔτερε σέ παιδιαριδίες. Τόν Μάρτη τοῦ 1920 γράφει: «'Ο Μάρξ πίστευε πώς ή ἐπανάσταση δέν γίνεται μέ τό στόμα ἀλλά μέ τό μυαλό δέν γίνεται ἀπό μιά ἀνώφελη σωματική ἀναταραχή ή τό αίμα πού βράζει μέ τίς φλέβες, ἀλλά μέ τήν πειθαρχία τής ἐργατικής τάξης ή δποία στό χτίσμα τής κομμουνιστικής κοινωνίας προσκομίζει τίς ἀρετές τής μεθοδικής καὶ δργανωμένης ἐργασίας πού έμαθε στή μεγάλη βιομηχανική παραγωγή» (Sotto la mole. 1916-20, Τουρίνο 1960, σελ. 483). Καὶ τόν 'Ιούνιο τοῦ 1919, μέ τό διό πνευμα δέν γράφει: «'Άυτός πού στηρίζει τήν πράξη στή στομφώδη φρασεολογία, στήν παραφορά τῶν λόγων, στόν ρομαντικό ἔνθουσιασμό, είναι ἀπλούστατα δημαγωγός δέν είναι ἐπαναστάτης. Γιά τήν ἐπανάσταση χρειάζονται δνθρωποι μέ νηφάλιο πνεῦμα, πού δέν ἀφήνουν ποτέ τούς φούρνους χωρίς ψωμί, πού κάνουν τά τρένα νά κινούνται, προμηθεύουν πρωτες όλες στά ἐργοστάσια καὶ ξέρουν νά μεταπέρεουν τά ἀγροτικά προϊόντα σέ βιομηχανικά, πού ἔχασφαλίζουν τήν ἀκεραιότητα καὶ τήν ἐλευθερία τῶν ἀτόμων ἀπέναντι στής ἐπιθέσεις τῶν κακοποιῶν στοιχείων, πού κάνουν νά λειτουργεῖ τό πλέγμα τῶν κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν, καὶ δέν δόηγούν τό λαό στήν ἀπόγνωση ή σέ φοβερό μακελειό.

»Ο φραστικός ἔνθουσιασμός καὶ ή ἀχαλίνωτη ματαιολογία είναι γιά γέλια (ή γιά κλάματα) δταν πρέπει νά λυθεῖ ἔστω καὶ ἔνα ἀπά τά προβλήματα σ' ἔνα χωριό ἐκατό κατοίκων» (L'Ordine Nuovo. 1919-20, Τουρίνο 1953, σελ. 377-378).

Η στρατηγική τῶν συμβουλίων

Ο ἐπαναστατικός ριζοσπαστισμός τοῦ Γκράμσι προβάλλει καθαρά στήν πολεμική καὶ στόν ἀγώνα κατά τοῦ ρεφορμισμού. 'Αν δ παιδιαριόδης ἔξτρεμισμός ἀπειλεῖ τό σχηματισμό ἐνός ψρώμου ἐπαναστατικού μπλόκ καὶ, μέ τίς συνέπειές του ἀπό τάκτη καὶ στρατηγική δποψη, δδηγεῖ σέ ἀποσπασματικές καὶ ἀποδιαρθρωτικές μάχες, δ ρεφορμισμός κατά τόν Γκράμσι ἀντιπροσωπεύει τόν ἀλλό κίνδυνο —καὶ πρόκειται γιά τόν κύριο κίνδυνο— πού ἀντιμετωπίζει κάθε ἐπαναστατική δύναμη. 'Οντως δ μεταρρυθμίσμος (ἔννοεῖται δτι δέν πρέπει νά συγχέεται μέ τή μάχη πού δίνουμε γιά νά ἀποσπάσουμε «μεταρρυθμίσεις», παραχωρήσεις ἀπό τήν ἀστική τάξη), δταν γίνεται ἰδεολογία καὶ στρατηγική, ἀναπαριστά ἀπλῶς μέ κορπορατιστικό τρόπο τά συμφέροντα κατηγοριῶν ἐργαζομένων, τή μιά ζεκομμένη ἀπό τήν ἀλλη, τοποθετεῖ τήν ἐργατική τάξη σέ ύποδεέστερη θέση σέ σχέση μέ τήν κοινωνική καὶ κρατική δργάνωση τής ἀστικής τάξης, ἀντιπροσωπεύει τό μείζον κώλυμα γιά τήν αὐτονομία τής δράσης τοῦ προλεταριάτου, καὶ

συνεπῶς ἐμποδίζει τὸ σχηματισμὸν τοῦ ἐπαναστατικοῦ μπλόκου. Οἱ ρεφορμισμὸς στῇ στρατηγικῇ του χορηγεῖ συστηματικά, καὶ δχι κατὰ τύχη, προνόμια σὲ μιὰ γραφειοκρατική διοίκηση — κάθετη στὸ συνδικαλιστικό στὸ πολιτικὸ πεδίο —, θεσμοθετεῖ τὸν ἐκλογικὸ πολιτικαντισμὸν καὶ τὸ κοινοβουλευτικὸ παζάρεμα. Αὐτός δὲ τύπος σχέσης μαζῶν καὶ δραγανώσεων σύνοει ἀναπόφευκτα τὴ διατήρηση τῶν ἐργαζομένων μαζῶν σὲ ὑποδεέστερη θέση μέσα στοὺς ἀνταγωνισμούς τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ σὲ σχέση μὲ τὶς διοικήσεις τῶν δραγανώσεων τῶν ἐργαζομένων (κόμμα καὶ συνδικάτα), ποὺ τείνουν νά γίνουν γραφειοκρατικές.

Στά 1919-1920, δηλαδὴ σὲ περίοδο δπου ὑπῆρχαν οἱ εὐκαιρίες γιά προλεταριακή ἐπανάσταση, δὲ Γκράμσι ἀντιτάσσει στὸ ρεφορμισμό, ἀφενός, καὶ στὸ μαξιμαλισμό, ἀφετέρου, μιὰ στρατηγική βασισμένη στὰ συμβούλια. Είχε μελετήσει μὲ ἔνθουσιασμό τὰ ρωσικά σοβιέτ καὶ είχε ἐκφράσει αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ ἐκείνη τῇ στιγμῇ γίνεται κεντρικὸς ἄξονας τῆς πολιτικῆς του σκέψης, μὲ ἔκαθαρα λόγια τὸν Μάη τοῦ 1919 στὴν *Ordine Nuovo*: «Τὸ κύριο γεγονός τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης είναι η ἐγκαθίδρυση ἐνός νέου τύπου κράτους, τοῦ κράτους τῶν Συμβουλίων. Μ' αὐτὸ πρέπει νά καταπιαστεῖ η ἱστορική κριτική σκέψη. „Ολα τὰ ἀλλα είναι θέμα συγκυρίας“» (σελ. 374). «Ωστόσο η δηπτική γνωνία ἀπό τὴν δροία βλέπει δὲ Γκράμσι τὴ ρωσική ἐμπειρία είναι πέρα γιά πέρα δημιουργική. Θεωρεῖ χρέος του νά γνωρίσει τί σημαίνει μεταφράζω, στὶς συγκεκριμένες συνθήκες τῆς Ἰταλίας, τὰ „μαθήματα“ τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης, καὶ πῶς ἔχαγεται ἀπό τὶς ἐμπειρίες τοῦ προχωρημένου Ἰταλικοῦ προλεταριάτου τὸ ἀναγκαῖο ὑλικό γιά τὴ γονιμοποίηση τῶν σπερμάτων μιᾶς νέας προλεταριακῆς δημοκρατίας ποὺ ἀπό τὰ ἐργοστάσια θά μπορέσει νά φτάσει ἵσαμε τοὺς φτωχούς χωρικούς καὶ τὴν ἐπαρχία. Οἱ Γκράμσι, ἀφοῦ μετέχει ἐνεργητικά στοὺς ἀγῶνες τοῦ προλεταριάτου τοῦ Τουρίουν, πού ἀποτελοῦνται τὴν πρωτοπορία δλων τῶν ἐργαζομένων μαζῶν τῆς χώρας, καὶ ἀντιμετωπίζει ἀφενός τὴν ἔχθροτη τῶν ρεφορμιστῶν καὶ τῶν μαξιμαλιστῶν² καὶ ἀφετέρου τὴν κριτική τοῦ ναπολιτάνικου κομμουνιστικοῦ ρεύματος τὸ δρόποιο καθοδηγοῦσε διευθυντῆς τῆς ἐπιθεώρησης *Il Soviet* Ἀμεντέο Μπορντίγκα,³ ἀφοσιώνεται στὴν ἐπεξεργασία μιᾶς ἐπαναστατικῆς στρατηγικῆς στηριγμένης στὶς ἀκόλουθες βασικές θέσεις:

1. η ἐπανάσταση στὴ σύγχρονη κοινωνίᾳ δὲν μπορεῖ νά νικήσει χωρὶς τὴν ἐνέργο συμμετοχή τοῦ βιομηχανικοῦ προλεταριάτου: δίχως αὐτὴ τῇ συμμετοχῇ, δίχως τὴν πρωτοβουλία τῶν μαζῶν τῶν βιομηχανικῶν παραγωγῶν δὲ σοσιαλισμός θά ἐπιφύρει γραφειοκρατική μορφή.

2. η πρωτοβουλία τῆς ἐργατικῆς τάξης μόνο μέσα ἀπό τὸ ἐργοστάσιο μπορεῖ νά πάρει ἔκφραση, μιὰ καὶ αὐτὸ είναι τὸ κέντρο τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ, δπου ἐκδηλώνονται μὲ τὸν πλέον ἀμεσο τρόπο η δικτατορία τοῦ κεφαλαίου, οἱ κοινωνικές ἀξίες του, οἱ ἱεραρχίες του·

3. η «θεσμική μορφή τῆς ἐργατικῆς πρωτοβουλίας» μὲ τὴν δροία τὸ προλεταριάτο μπορεῖ νά κατευθύνει, μὲ συγκεκριμένο καὶ καθημερινό τρόπο, τὴ μάχη γιά τὴν «ἀπαλλοτρίωση τῶν ἀπαλλοτριωτῶν» είναι τὸ ἐργοστασιακὸ συμβούλιο·

4. τὰ συμβούλια, ποὺ δὲν είναι δομή κόμματος ἀλλὰ μαζῶν, ἀντιπροσωπεύουν τὸ δραγανό μὲ τὸ δρόποιο τὸ προλεταριάτο, δραγανωμένο στὸν τόπο δροία ἐργάζεται, καθοδηγεῖ τὴν ταξική πάλη κατὰ τῆς καπιταλιστικῆς δραγανωσης τῆς ἐργασίας, τῆς ἐσωτερικῆς ἱεραρχίας της, γιά νά κατακτήσει τὸν ἔλεγχο τῆς παραγωγῆς·

5. δ προλετάριος, μὲ τὴ δράση του μέσα στὸ συμβούλιο ἔπειρνα τὴ νοοτροπία τοῦ ἀπλοῦ μισθωτοῦ, ἀντι-

λαμβάνεται τὴν ἀξία ποὺ ἔχει η δραγανική ἐνότητα τῆς τάξης του καὶ συλλαμβάνει τὸ νόημα τῆς βασικῆς καὶ ἀναγκαίας φύσης τοῦ προλεταριάτου ὃς παραγωγικῆς δύναμης· συνεπῶς συναισθάνεται δτι ἀν δ μισθωτὸς δουλεύοντας δλομόναχος είναι ἔνα τίποτε ἀπέναντι σὲ μιὰ συγκροτημένη ἔξουσια, τὸ σύνολο τῶν ἐργατῶν ὃς παραγωγῶν συνιστᾶ μιὰ ἴστορική δύναμη η δροία, γιά νά ἔπειράσει τὴν ἐκμετάλλευση, πρέπει νά δρίσει τελικό στόχο της τὸν ἔλεγχο τοῦ μηχανισμοῦ τῆς παραγωγῆς·

6. τὸ ἐργοστασιακὸ συμβούλιο πρέπει ἀκόμη, νά συμπαρασύει στὸν ἀγῶνα τὸν μεγαλύτερο ἀριθμό τεχνικῶν, ἔξουδετερώνοντας τὴν προσπάθεια τῶν βιομηχανῶν νά ἀπομονώσουν τοὺς ἐργάτες ἀπό τὶς ἀλλες παραγωγικές δύναμεις·

7. τὸ ἐργοστασιακὸ συμβούλιο είναι δὲ κατεξοχήν τόπος σχηματισμοῦ τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἴστορικον μπλόκου·

8. η φύση τοῦ ἔργου τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων δὲν είναι συνδικαλιστική, ποὺ σημαίνει δτι σκόπος του δὲν είναι η προάσπιση τῶν δρων ἐργασίας τῶν μισθωτῶν ἀλλὰ δ ἀγῶνας γιά νά τεθεῖ τέρμα στὴν ίδια τὴ μισθωτὴ ἐργασία· τὸ ἔργο αὐτὸ συνισταται στὴν προετοιμασία τῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου μὲ τὴν καπιταλιστική ἔξουσία μέσα στὸ ἐργοστάσιο, δρα μέ τό ἀστικό κράτος·

9. η στρατηγικὴ τῶν συμβουλίων ἀποτελεῖ φάση τῆς προετοιμασίας γιά τὴν ἔνοπλη ἔξεγερση καὶ τὴν ἀλωση τοῦ κράτους·

10. τὰ συμβούλια στοιχειοθετοῦν μιὰ δραγάνωση δλόκληρον τοῦ προλεταριάτου, ἀνοιχτή γιά δλους προέργατες ὡς παραγωγούς·

11. τὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα μετρᾶ τὴν καθοδηγητικὴ τοῦ ἰκανότητα στὴν πορεία τοῦ ἀγῶνα γιά τὸ σοσιαλισμό μὲ τὸ γόντρο καὶ τὴν πειστική δύναμη τῆς πολιτικῆς γραμμῆς του.

«Τὸ ἐργοστασιακὸ συμβούλιο —γράφει δ Γκράμσι τὸν Ὁκτώβρη τοῦ 1919— είναι τὸ πρότυπο τοῦ προλεταριακοῦ κράτους. Ολα τὰ προβλήματα ποὺ είναι σύμφυτα μὲ τὴν δραγάνωση τοῦ προλεταριακοῦ κράτους είναι σύμφυτα καὶ μὲ τὴν δραγάνωση τοῦ Συμβουλίου» (*L'Ordine Nuovo*, σελ. 37). Σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη, ποὺ διποδήποτε διόλου δὲν παράβλεπε τὴ σημασία καὶ τὴ βαρύτητα τοῦ κόμματος, ἡ σχέση μαζικοῦ κινήματος καὶ κόμματος ἐπαφίεται στὴν ἰκανότητα τοῦ ἀδιοῦ τοῦ κόμματος νά κατανοήσει τὰ ἴστορικά αἰτια τῆς ἐργατικῆς πρωτοβουλίας, καὶ ἔτσι, ἀνεβάζοντάς την σὲ δψηλότερο ἐπίπεδο, νά στερεώσει τὸν ὑπεύθυνο χαρακτήρα της. Τὴ φύση καὶ τὴν ποιότητα τῆς δράσης τοῦ κόμματος δ Γκράμσι τὴν καθορίζει ὡς ἔξῆς: Τὸ Κόμμα παραμένει δ ἀνώτερη ἱεραρχία αὐτοῦ τοῦ ἀκαταμάχητου κινήματος τῶν μαζῶν· τὸ Κόμμα ἀσκεῖ τὴν πιό ἀποτελεσματική δικτατορία, αὐτὴν ποὺ γεννᾷ τὸ κύρος του τὸ δρόποιο πηγάζει ἀπό τὴ συνειδητή καὶ αὐθόρμητη ἀποδοχή μιᾶς ἔξουσίας ποὺ θεωρεῖται ἀπαραίτητη γιά τὴν εὑδωση τοῦ ἀνειλημμένου ἔργου». Καὶ ἀμέσως μετά καταγγέλλει τὸν κίνδυνο ποὺ διατρέχει τὸ κόμμα νά κατανήσει ἀδηλία καὶ γραφειοκρατική-ἀνταρχική μορφή καθοδηγησης τοῦ προλεταριακοῦ ἀγῶνα: «Ἀλίμονο ἀν θελήσει κανείς, δηγημένος ἀπό σεχταριστική ἀντίληψη γιά τὸ ρόλο τοῦ κόμματος κατά τὴν ἐπανάσταση, νά παγίωσει σὲ μηχανικές μορφές ἀμεσῆς ἔξουσίας τὸ μηχανισμό διακυβέρνησης τῶν ἐν κινήσει μαζῶν, δὲν ἔπιχειρήσει κανείς νά ἔπιβάλει στὴν ἐπαναστατική διαδικασία μορφές κόμματος· θά καταφέρει νά μεταπείσει δρισμένα ἀτομα, θά καταφέρει νά „ἐπιβληθεῖ“ στὴν ἴστορια· δμως η πραγματική ἐπαναστατική διαδικασία θά ξεφύγει ἀπό τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν ἐμβέλεια τοῦ κόμματος, ἀφοῦ αὐτὸ θά ἔχει γίνει ἀσυναίσθητα συντηρητικός δραγανισμός» (*L'Ordine Nuovo*, σελ. 70).

«'Υποκειμενικότητα» και «άντικειμενικότητα»

Ο Γκράμσι, έπιμένοντας στό γεγονός δτι ή σοσιαλιστική έπανάσταση δέν μπορεί νά είναι άπλως ή άναληψη της πολιτικής έξουσίας από το Κόμμα, άλλα άντιθετα πρέπει νά είναι ή άναληψη της κοινωνικο-οικονομικής έξουσίας από μιά άναλογα ώριμη, από τεχνική προψή, τάξη, που θά την δύηγει ένα έπαναστατικό κόμμα.

Έπιμένοντας στό γεγονός δτι τό πραγματικό έδαφος τού σοσιαλισμού είναι ό χώρος τών κοινωνικῶν σχέσεων και δχι άπλως της κυριαρχίας ένός κόμματος στό κράτος: [...]

Έπιμένοντας στό γεγονός δτι μόνο ή δημοκρατία ως άναδιοργάνωση της έργασίας μπορεί νά θεμελιώσει τη δημοκρατία στό κράτος και γενικά στήν κοινωνία:

Έπιμένοντας, τέλος, στό γεγονός δτι τό σταθερό κέντρο κινητοποίησης της έπανάστασης στίς άναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες δέν βρίσκεται πιά στούς δημόσιους χώρους άλλα στήν καρδιά της καπιταλιστικής παραγωγής, στό σύγχρονο έργοστάσιο, τόν μόνο τόπο άπ' δου πυρετεί κανείς νά προετοιμάζει τήν έπιθεση στό ίδιο τό άστικό κράτος —έργο ένός έπαναστατικού μπλόκ που θά τό δύηγει τό βιομηχανικό προλεταριάτο.

Έθεσε, καλύτερα ίσως άπο δποιονδήποτε άλλο έπαναστάτη της δυτικής Εδρώπης, τίς βάσεις μιάς σύγχρονης και έξοχης άντιληψης γιά τήν έπανάσταση. Τά σοσιαλιστικά κόμματα, μιά άλοκληρη ίστορική έποχη θεωρούσαν άπόληξη δρισμένης έπαναστατικής μεθόδου τίς μάχες τών δόδοφραγμάτων, μεγάλο πρότυπο τών δποίων είχε σταθεί τό 1848· έξου και μιά ρεφορμιστική στρατηγική που υποστήριζε δτι ή άπόληξη αυτή στίς έξειλιγμένες χώρες σημαδένει τό ξεπέρασμα της ίδιας της έπαναστατικής πάλης. Μελετώντας κριτικά τίς γαλλικές συνδικαλιστικές θεωρίες, τίς διδαχές της ρωσικής έπανάστασης, τίς έμπειριες άπο τούς άγδνες τού ίταλικού προλεταριάτου, ίδιατερο τού προλεταριάτου τού Τουρίνου, τά άμεσως πρίν άπο τόν Α' Παγκόσμιο χρόνια και τά χρόνια τούπολέμου, και μέ τή βοήθεια, τέλος, μιάς πρωτότυπης έρμηνείας τού λενινισμού, δ Γκράμσι δουλεύει έπιμονα γιά νά συντονίσει τήν έπανάσταση μέ τήν κοινωνική και βιομηχανική άναπτυξη.

Όλοκληρη η άναλυση της λειτουργίας τού κόμματος που κάνει δ Γκράμσι στά 1919-1920 στηρίζεται στήν άκολουθη θέση: τό άγωνιστικό κίνημα τών μαζῶν, χωρίς σωστή έπαναστατική και χωρίς τήν καθοδήγηση ένός συμπαγούς έπαναστατικού κόμματος, δέν μπορεί νά φτάσει στή νίκη, άκομη και μέ άντικειμενικά εύνοικές συνθήκες. Μετά άπο τήν ήττα τού ίταλικού προλεταριάτου, πρώτα μέ τήν άποτυχία τής κατάληψης τών έργοστασίων τού Σεπτέμβρη τού 1920 και έπειτα μέ τή φασιστική άντιδραση, δ Γκράμσι (τό κομμουνιστικό κόμμα της Ιταλίας ίδρυθηκε τόν 'Ιανουάριο τού 1921) καταγίνεται, έντονότερα άπο κάθε άλλη φορά, μέ τήν έπεξεργασία μιάς δρθής άντιληψης γιά τό κόμμα, τή λειτουργία του και τή φύση του. Κατ αυτόν, η ίστορική πορεία είχε άποδειξει, στά μετά τόν Παγκόσμιο πόλεμο χρόνια της κρίσης στήν Ιταλία (άλλα δχι μόνο στήν Ιταλία), δτι χωρίς ώριμη «ύποκειμενική» δύναμη οι «άντικειμενικές» συνθήκες είναι δνεπαρκείς· παρέχουν στίς δργανωμένες άνθρωπινες δυνάμεις μιά δυνατότητα, είναι άναγκαιες άλλ' δχι έπαρκεις. Αυτός δ συλλογισμός πάνω στά διδάγματα τής κρίσης τού μεταπολέμου στήν Εύρωπη συνιστά τή βάση

τών άναλυσεων τού Γκράμσι στή φυλακή γιά τή σχέση «ύποκειμενικότητα»/«άντικειμενικότητα», που είναι συγκεντρωμένες στά Τετράδια [τής φυλακής]. Έκει διακηρύχνει συνεχῶς πώς τίποτε δέν είναι περισσότερο έπικινδυνο γιά τό προλεταριάτο και τό κόμμα άπο τή «φετιχιστική λατρεία τής άντικειμενικότητας», που καταλήγει νά γίνει κάτι σάν δπο και ταυτόχρονα παράγει μιά μεσσιανική προσδοκία δσον άφορά τό μέλλον και μιά παθητικότητα γιά τό παρόν. Ή εμπιστούση στόν «αύτοματισμό» τών νόμων τής κοινωνικής άναπτυξης, κατά τόν Γκράμσι, δποτελεῖ είδος θετικιστικής θρησκείας που πρέπει έντονα και έπιμονα νά καταπολεμθεί στό φώς μιάς έρμηνείας τού μαρξισμού ή δποία θά κατανοεῖ δλοκληρωτικά τή σημασία τής πράξης, δηλαδή τή διαλεκτική ένστητη θεωρίας και πρακτικής. Στήν ίστορια, υποστηρίζει δ Γκράμσι, τίποτε δέν γίνεται μόνο του τό καθετί πρέπει νά είναι σχεδιασμένο και ήθελημένο, δπωσδήποτε δχι ξέπνοα και άδριστα, άλλα ξεκινώντας άπο έπισταμένη μελέτη τών μέσων σέ σχέση μέ τό στόχο. Ο άνθρωπος πρέπει νά θέλει αυτό που μπορεί νά πράξει. Τό προλεταριάτο άς τάξη και τό κόμμα άς πρωτοπορία δφείλουν νά κατανοήσουν δτι ή ίστορια περνά πάντοτε, και μόνο, μέσα άπο τήν άναληψη εδύνων. [...]

Τό Κόμμα άνάμεσα στήν έπαναστατική άπελευθέρωση και τή γραφειοκρατία

[...] Τό κόμμα τού προλεταριάτου πρέπει νά στηρίζεται στήν άναμόρφωση τής σχέσης ήγεισίας και μαζῶν, διευθυντικῶν κέντρων και βάσης. Μ' αυτή τήν έννοια τό κομμουνιστικό κόμμα, γιά νά έκπληρωσει τό ίστορικό του χρέος, δέν μπορεί νά είναι κόμμα δπως τά κόμματα τών άλλων κοινωνικῶν τάξεων, έφόσον μόνο αυτό δρίζει σκοπό τού νά μεταβάλει ούσιαστικά τή θέση άδρανειας και έξαρτησης στήν δποία θέτον τίς έργαζόμενες μάζες ή άστική τάξη και δ καπιταλισμός. Άρα ή φύση τόν κόμματος προσδιορίζεται άπο τό γεγονός δτι τό κόμμα δέν έχει έναν μοναδικό στόχο, και άπο τό δτι δφείλει νά άντανακλά αυτόν τό στόχο στή δομή του. Στή δράση του τό κόμμα πρέπει νά άντικατοπτρίζει τή γενική ίστορική σημασία τού μαρξισμού καθώς και τό δτι αυτός είναι ή έπαναστατική φιλοσοφία τών μαζῶν. «Άντη ή φιλοσοφία, γράφει δ Γκράμσι, δέν είναι τό δργανο διακυβέρνησης τών κυριαρχών δμάδων προκειμένου νά πετύχουν τό *consensus* (συγκατάθεση) και νά άσκησουν τήν ήγειμονία στίς έξαρτώμενες τάξεις: είναι ή έκφραση αυτών τών έξαρτώμενων τάξεων, που θέλουν νά μάθουν οι ίδιες ή κυβερνούν καί οι δποίες έχουν συμφέρον νά γνωρίσουν κάθε άληθεια, άκομη και τή δυσάρεστη, και νά άποφύγουν τίς άπατες τής άνωτερης τάξης και, άκομη περισσότερο, τίς δικές τους.» (Il materialismo storico, Τουρίνο 1949, σελ. 79). Στίς Σημειώσεις στόν *Machiavelli*, ξεκινώντας άπο αυτήν τή θεωρητική-πολιτική θεματική, δ Γκράμσι υποδείχνει μιά θεμελιαστική μεθοδολογική άρχη, τήν δποία ένα κομμουνιστικό κόμμα δφείλει νά τηρεί άπαρεγκλιτα κατά τό σχηματισμό τής πιό εδαίσθητης σφαίρας τής δργάνωσης του, δηλαδή τών ήγειτην δμάδων: Κατά τόν σχηματισμό αυτό, «τό άκολουθο διλήμμα είναι θεμελιώδες: θέλουμε ή δέν θέλουμε νά ιπάρχουν πάντα κυβερνώμενοι και κυβερνώντες ή, άκομη, θέλουμε νά δημιουργήσουμε τίς συνθήκες δπου θά έξαφανιστεί ή άναγκη ήπαρξης αυτής τής διάκρισης; Μ' άλλα λόγια, που μάς δόηγει αυτό τό δεδομένο τής διηνεκούς διαίρεσης τού άνθρωπου γένους; ή πιστεύουμε πώς δέν πρόκειται γιά ίστορικό γεγονός που άνταποκρίνεται σέ συγκεκριμένες συνθήκες;» (Note sul *Machiavelli*, Τουρίνο 1953, σελ. 17).

Ποιά πρέπει νά είναι, δημως, ή έσωτερη λειτουργία ένδος έπαναστατικού κόμματος; «Ο Γκράμσι είναι πεπεισμένος ότι μόνο μιά συγκεντρωτική δομή μπορεί νά έξασφαλίσει τήν άναγκαία έντοτη στό έσωτερη λειτουργία της δργάνωσης και πρός τά έξω. Τό πραγματικό πρόβλημα τίθεται όταν πρέπει νά έξετάσουμε τόν τύπο ένδοτης και συγκεντρωτισμού πού χρειάζεται τό κόμμα. Τό συμπέρασμα τού Γκράμσι είναι ότι ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός έκφράζει τίς ιστορικές απαιτήσεις γιά άπελευθέρωση τών μαζών από τήν έξαρτηση, ένω ο γραφειοκρατικός συγκεντρωτισμός εισάγει στό κόμμα μιά άντιληψη και σκοπούς πού προσδιάζουν σέ αντίπαλες τάξεις. Στίς Σημειώσεις στόν Μακιαβέλη, μέτον, τού δροίου δέν μπορεί κανείς νά μή νιώσει τή βαρύτητα και τή δραματική έπικαιρότητα, ο Γκράμσι θέτει άδιάκοπα τό ζήτημα αντό, και μάλιστα μέ τή φροντίδα νά έξειδικευτούν τά μεθοδολογικά κριτήρια, πού είναι έπαναστατικά στήν πολιτική και κοινωνική τους οδού: «ή λειτουργία ένδος δεδομένου κόμματος παρέχει τά κριτήρια γιά τήν άκρούσθη διάκριση: όταν τό κόμμα είναι προοδευτικό λειτουργεί «δημοκρατικά» (μέ τήν έννοια τού δημοκρατικού συγκεντρωτισμού), όταν είναι διπισθοδρωικό λειτουργεί «γραφειοκρατικά» (μέ τήν έννοια τού γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού). Στή δεύτερη περίπτωση τό κόμμα είναι καθαρά έκτελεστικό δργανο, δέν βουλεύεται άπο τεχνική άποψη λοιπόν είναι άστυνομικό κόμμα, και ή δνομασία τού «πολιτικό κόμμα» είναι «καθαρή μεταφορά μυθολογικού χαρακτήρα» (σελ. 26). Και τέλος, η όχι ήθική άλλα αύστηρα πολιτική καταγγείλα τού κινδύνου και τής καταστροφής πού έγκυμονεί η γραφειοκρατία: «Η γραφειοκρατία είναι ή πιό επικίνδυνη τρέχουσα συντηρητική δύναμη: δέν καταλήγει νά συγκροτήσει ένα άναλογο γραφειοκρατικό σώμα, πού νιώθει αυτάρκες και άνεξάρτητο άπο τή μάζα, τό κόμμα καταντά άναχρονιστικό, και τίς στιγμές τής δξείας κρίσης βρίσκεται άδειο άπο τό κοινωνικό περιεχόμενό του και μένει ξεκρέμαστο» (σελ. 51).

Αύτονομία τού μαρξισμού και «ήθικη και πνευματική έπανάσταση τών μαζών»

[...] Ο Γκράμσι ξεκινώντας άπο τήν προϋπόθεση —βάση τού ίδιου τού μαρξισμού— δτι η σοσιαλιστική κοινωνία πρέπει νά έξαλειψει τήν άντιφαση κυβερνώντες-κυβερνώμενοι, συνδέει άρρηκτα τήν «ήθική και πνευματική έπανάσταση» τών μαζών μέ τίς έννοιες «ήγεμονία» και «δικτατορία». [...] Γιά τόν Γκράμσι «ήθικη και πνευματική έπανάσταση τών μαζών» και «πλήρης αύτονομία τού μαρξισμού» είναι ένα και τό αντό. «Μιά κοσμοαντίληψη δέν μπορεί νά άποδειχτεί ίκανή νά διαδοθεί σ' άλοκληρη τήν κοινωνία και νά γίνει «πίστη» δν δέν άποδείχνεται ίκανή νά δυοκαταστήσει κάθε προγενέστερη άντιληψη και πίστη σέ δλα τά έπιπεδα τής δημόσιας ζωής», γράφει (Il materialismo storico, σελ. 182). «Αρα ή έννοια τής αύτονομίας τού μαρξισμού δέν σηματοδοτεί μιά άτλη διαφορά σέ σχέση μέ τίς άντιληψεις τών άλλων τάξεων» συνεπάγεται, άναποφευκτα, άγωνα γιά τήν έπικράτηση μιάς άντιληψης καθώς και τήν αίσθηση δτι είναι άσυμβιβαστη μέ τίς άλλες. «Μιά θεωρία είναι άπωσδήποτε «έπαναστατική» στό βαθμό πού άποβαίνει στοιχείο διαχωρισμού και συνειδητής διάκρισης δύο στρατοπέδων, στό βαθμό πού άποτελεί ένα δριο άπροσπλαστο γιά τό άντιπαλο στρατόπεδο» (σελ. 157). Αντός ο άγωνας γιά τήν υπερίσχυση τού μαρξισμού δέν νοείται, κατά τόν Γκράμσι, ως πρόβλημα τών διανοούμενων, δηλαδή μόνο έκείνων πού συμβάλλουν έπαγγελματικά στής πολιτιστικές

διεργασίες (παρόλο πού άποδιδει τεράστια σημασία στόν ειδικό ρόλο τών διανοούμενων), γιατί ο μαρξισμός ως έπαναστατικός παράγοντας μένει άδρανης άν δέν είσχωρήσει στής μάζες, γιά νά γίνει άντιληψη τους και συνεπώς συλλογική συνείδηση πού θά μεταφραστεί σέ κοινωνική συμπεριφορά. «Όταν ο μαρξισμός διαπερνά τίς μάζες και γίνεται κριτήριο δράσης κατά τούς κοινωνικούς άγωνες, κριτική συνείδηση τών στόχων, δρθολογική χρήση τών μέσων, μετατρέπεται σέ έπαναστατική πράξη και συνιστά τήν προϋπόθεση γιά τή λαϊκή δημοκρατία: μεταβάλλεται σέ ίκανότητα διαχείρισης τής κοινωνικής έξουσίας πρός δψελος τού προλεταριάτου, και έκλογικένει τόν άντικειμενικό στόχο: τή σοσιαλιστική έπανάσταση. » Αν αυτή η προϋπόθεση δέν έπαληθευτεί, τότε η άναληψη τής πολιτικής έξουσίας διατρέχει άπωσδήποτε τών κίνδυνο γραφειοκρατικού έκφυλισμού.

«Όταν οι μάζες κατακτούν στήν πράξη τό μαρξισμό, ώριμάζουν ως έπαναστατική δύναμη. Και χάρη άκριβως σ' αυτή τήν ώριμότητα η «δικτατορία» πάνω στής άντιπαλες τάξεις και τίς άντεπαναστατικές άποπειρες μπορεί νά λειτουργεί παράληλα, άπεναντι σέ καθιστρημένα στρώματα τού προλεταριάτου, σέ μάζες χωρικῶν και σέ διάφορα στρώματα διανοούμενων, ως γόνυμη «καθοδήγηση», έποικοδομητική «ήγεμονία», ίκανότητα «πειθόν», και συνεπώς νά έκφράζει τή συνεχή διεύρυνση τής προοπτικής γιά τή λαϊκή δημοκρατία.

Πολιτική έξουσία και κουλτούρα

«Ο Γκράμσι, ένω διακήρυσσε δτι ο μαρξισμός είναι έντελως αύτόνομος και έπ' ουδενί λόγω συμβιβάζεται μέ τίς άλλες κοσμοθεωρίες, παράληλα ήταν άντιθετος πρός κάθε ίδεολογικό φανατισμό. Κατ' αύτόν, τό νά έπιβάλλεις καταναγκαστικά μιά κοσμοθεωρία ίσοδυναμεί μέ αύτοευνούχισμο. » Αντίστοιχα, πίστευε δτι η δύναμη πειθούς είναι πολιτική όποχρέωση. «Είμαστε κατά τής μισαλλοδοξίας, έγραφε δ νεαρός Γκράμσι τόν Δεκέμβρη τού 1917, πού είναι φρούτο τού αύταρχισμού η τής ειδωλολατρίας, γιατί άπαγορεύει μακρόπονες συμφωνίες, γιατί άπαγορεύει νά παγιωθούν κανόνες δράσης πού είναι άποχρεωτικοί, άπο τή ήθική άποψη, έφόσον δλοι συνέβαλαν έλευθερα γιά νά τούς δρίσουν. Γιατί αυτή η μορφή μισαλλοδοξίας δηγεῖ άναγκαστικά σέ συνδιαλλαγές, σέ άβεβαιότητα, στή διάλυση τών κοινωνικῶν δργανισμῶν» (Scritti giovanili, 1914-1918, Τουρίνο 1958, σελ. 137). «Ο Γκράμσι τής ώριμότητας, τήν περίοδο τής φυλακής, έπανέρχεται σ' αυτό τό πρόβλημα, μέ άναλυσες πού δείχνουν άρκετα καθαρά πώς δ τρόπος μέ τόν δρόπο άντιλαμβανόταν τήν αύτονομία τού μαρξισμού δέν έχει καμιά σχέση μέ ίδεολογικό μονοπάλιο χωρίς άντιλογο. » Η αύτονομία γεννιέται, κατ' αύτόν, άπο τήν άντιπαλο πάραθεση και τόν ψυχωμένο άγωνα μέ τόν άντιπαλο, άπο μιά άνωτερότητα πού έκδηλωνται μέ συγκεκριμένο τρόπο —δχι άπο μιά άνωτερότητα τήν δρόπα κατοχυρώνει η κατασταλτική δύναμη τού κράτους μέ τό φόρο τής άντιπαράθεσης και τήν άποφυγή τού άγωνα. Πιστεύει δτι, στόν τομέα τής ίδεολογίας και τής έπιστημης, πρέπει νά είναι κανείς ίκανός νά «κατανούσει και νά έκτιμησει ρεαλιστικά τή θέση και τούς λόγους τού άντιπαλου (και κάποτε άντιπαλος είναι άλοκληρη η σκέψη τού παρελθόντος)», και δτι μόνο αύτή η στάση και αύτή η μέθοδος δείχνουν «πώς έχουμε έλευθερωθεί άπο τό δεσμά τών ίδεολογιών (μέ υποτιμητική έννοια: άπο τόν τυφλό ίδεολογικό φανατισμό), δηλαδή έχουμε τοποθετηθεί σέ «κριτική» σκοπιά, τή μόνη γόνυμη γιά τήν έπιστημονική έρευνα» (Il materialismo storico, σελ. 21). Σ' αυτό τό θέμα, θίγοντας άμεσα τό πρόβλημα τών σχέσεων πολιτικής

έξουσίας και έπιστημης, δ Γκράμσι καταλήγει νά δηλώσει ρητά δτι δέν μπορεί κανείς — παρά μόνο άρκετά συγκρατημένα — νά έμπιστευτεί τό μέλλον τής έπιστημονικής έρευνας στις έπισημες άλήθειες. Και άναρωτιέται: πώς μπορούμε νά «προσδιορίσουμε τά δρια τής έλευθερίας στό λόγο και στήν προπαγάνδα»; «ποιός θά δρίσει τά «δικαιώματα τής έπιστημης» κρί τά δρια τής έπιστημονικής έρευνας, και θά μπορέσουν νά δριστούν σωστά αυτά τά δικαιώματα κι αυτά τά δρια;» Ή άπαντησή του είναι έντελως έπικαιρη: «Φαίνεται πώς ή έργασία γιά τήν άναζητηση νέων άληθειών και καλύτερων, περισσότερο συνεκτικῶν και καθηρών διατυπώσεων τών ίδιων τῶν άληθειῶν, είναι άπαραίτητο νά άφεθει στήν έλευθερη πρωτοβουλία κάθε έπιστημονα, έστω κι αν έπανέρχονται έτσι συνεχῶς σέ συζήτηση οι άρχες που θεωρούνται οι πλέον βασικές» (σελ. 18). Ο μαρξισμός λοιπόν πρέπει νά δείξει τήν έγκυρότητα του στήν άντιπαράθεση και στή σύγκρουση είναι ο μόνος τρόπος, κατά τόν Γκράμσι, μέ τόν δρόπο μπορεί νά άνανεψεται και νά έδραιώνεται.

Οσον άφορά τίς σχέσεις τέχνης και πολιτικής έξουσίας δ Γκράμσι θέτει ένα έξιστο γερό κριτήριο. Στή Letteratura e vita nazionale (Τουρίνο 1950) υποστηρίζει δτι μόνο άπο τήν πραγματική νίκη μιᾶς άντιληψης γιά τή ζωή πού θά γίνει τρόπος αίσθησης τής ζωῆς μπορεί νά γεννηθεῖ μιά νέα τέχνη: «Η τέχνη είναι τέχνη, και δχι προαποφασισμένη και «ήθελημένη» προπαγάνδα» (σελ. 11). Και συνεχίζει μέ σαρκασμό για τούς πολιτικούς που πιστεύουν πώς κατασκευάζουν πολιτιστικά προϊόντα γιά νά υπηρετήσουν τά συμφέροντά τους: «Η πίεση που άσκει στήν τέχνη τής έποχής του δ πολιτικός δνδρας προκειμένου νά έκφρασει έναν δρισμένο πολιτιστικό κόσμο, είναι πολιτική δραστηριότητα και δχι κριτική τέχνης: ἀν δ πολιτιστικός κόσμος γιά τόν δρόπο άγωνίζεται είναι κάτι τό ζωντανό και τό άπαραίτητο, ή έξαπλωσή του θά είναι άναπτρεπτη, θά βρεί τούς καλλιτέχνες του. «Αν δμως, παρά τήν πίεση, αυτό τό άναπτρεπτο στοιχείο δέν έμφανίζεται ούτε λειτουργεῖ, πάει νά πει πώς πρόκειται γιά άνυπαρχο και πλαστό κόσμο, γιά χάρτινη κατασκευή μετριοτήτων που κλαίγονται έπειδή οι ψηλότερους άναστηματος άνθρωποι δέν συμφωνούν μ «αύτές» (σελ. 12).

«Ο Γκράμσι άπεναντι στής έσωτερικές συγκρούσεις τοῦ ΚΚΣΕ και τή θεωρία τοῦ «σοσιαλφασισμού»

[...] Στούς κόλπους τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος δ Γκράμσι άπεδειξε δτι δ έντονος διεθνισμός του διόλου δέν συνεπάγονταν παθητική στάση άπεναντι στής έσωτερικές και γραφειοκρατικές πολιτικές έπιλογές. Ό διεθνισμός του, ή πλήρης άποδοχή τής πειθαρχίας στήν Κομμουνιστική Διεθνή, πειρίχονται σ αυτή τή δήλωση τοῦ Μάη τοῦ 1925: «Τό κόμμα μας (...) είναι κόμμα συγκεντρωτικό, έθνικό και διεθνώς. Σέ διεθνές έπιπεδο τό κόμμα μας είναι άπλως τμήμα ένός μεγαλύτερου κόμματος, ένός παγκόσμιου κόμματος» (La costruzione del partito comunista. 1923-1926, Τουρίνο 1971, σελ. 55). Θαύμαζε ύπέρμετρα τόν μπολσεβικισμό πού, μαζί μέ τήν Όκτωβριανή Έπανάσταση και τή νίκη τῶν σοβιέτ, ένσάρκων, γι αύτόν, τήν άφυπνιση τής έπαναστατικής πρωτοβουλίας. Υπερασπιζόταν πάντοτε τή σοβιετική πραγματικότητα, και μάλιστα χωρίς διακρίσεις, μπροστά στής έπιθεσεις τῶν άντιπαλών της. Στό ιταλικό KK ήγήθηκε μιᾶς έξαιρετικά σκληρής μάχης κατά τοῦ Μπορντίγκα, τόν δρόπο κατηγορούσε δτι άμφισβητούσε τήν αύθεντια τής Διεθνούς. [...]

Πολύ σύντομα δ Γκράμσι έκδηλωσε τήν άνησυχία του γιά δρισμένα «νοστρά» φαινόμενα πού έπαιρναν

διαστάσεις στή ζωή τής Διεθνούς. Από τό 1923 (τόν Ιούνιο πιθανόν), δπως προκύπτει άπο πρόσφατα δημοσιευμένες χειρόγραφες σημειώσεις του, παρατηρώντας πώς στής σχέσεις κομμουνιστικῶν κομμάτων και ΚΚΣΕ, τό τελευταίο έκμεταλλευόταν τήν Κομιντέρν γιά νά έπηρεσει μέ αιταρχικό και γραφειοκρατικό τρόπο τήν πολιτική γραμμή τῶν άλλων κομμάτων, χρησιμοποιώντας «παπικούς νούντσιούς», σημείωνε: «Η στάση τής Κομιντέρν και η δράση τῶν άπεσταλμένων της φέρουν τή διάλυση και τή σήνη στά κομμουνιστικά μέτωπα» (La costruzione del partito comunista, σελ. 457). Και στήν πράξη, δταν ένας άπο αυτούς τούς άπεσταλμένους, δ Νακόζι, τοῦ πρόσφερε «τήν άρχηγία τοῦ κόμματος, παραμερίζοντας» τόν Μπορντίγκα (δ δρόπος, ως γνωστόν, διεύθυνε τό ιταλικό κόμμα πρότον άναλαβει τήν ήγεσία δ Γκράμσι), άπεκρουσε τήν πρόταση, τήν δποία θεωρούσε μπχανιστική και γραφειοκρατική άπο πολιτική άποψη, ύποστηριζόντας δτι μόνο μετά άπο «προπαρασκευαστική δουλειά τοῦ Κόμματος» μπορεί νά άντικατασταθεί δ Μπορντίγκα (έπιστολή τοῦ Γκράμσι πρός τούς Σκοτσιμάρρο και Τολιάττι, 1 Μαρτίου 1924, στον P. Togliatti. La formazione del gruppo dirigente del partito comunista italiano, Ρώμη 1962, σελ. 228).

Ο Γκράμσι ήθελε δ πολιτικός άγωνας στά κομμουνιστικά κόμματα και στή Διεθνή νά είναι ίδεολογικός, νά είναι άντιπαράθεση στρατηγικῶν γραμμῶν και σ αυτή τή βάση ζητούσε μέ άδιαλλαχτο τρόπο άπο τή μειοψηφία νά σεβαστεί τής άποφάσεις τής πλειοψηφίας. «Οπως είναι γνωστό, μπροστά στής δλόενα και πιό συγχένες έσωτερικές συγκρούσεις τοῦ ΚΚΣΕ, δ Γκράμσι δέν μετρίασε τής έπιθεσεις του στόν Τρότσκι άρχικα, στόν Ζηνόβιεφ κατόπιν δταν δμως τό 1925 άντιληφθηκε δτι δ πολιτικός άγωνας άπο τήν πλευρά τοῦ Στάλιν κινδύνευε νά μεταρραπει σέ γραμμή έξουδετέρωσης κάθε άντιπολίτευσης, άντερδασε έντονα. Τόν Όκτωβρη τοῦ 1926, έξ δνόματος τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ ιταλικοῦ KK, έστειλε μιά έπιστολή στήν KE τοῦ ΚΚΣΕ. Σ αυτήν πρόβαλλε δύο θεμελιώδη αιτήματα: 1) πρός τής άντιπολίτευσεις, νά δεχτούν τήν πειθαρχία και τήν ένότητα τοῦ κόμματος: 2) πρός τή σταλινική πλειοψηφία, νά φυλαχτεί άπο «ύπερβολές» και αυτό δείχνει, τελικά, πόσο μεγάλη σημασία είδινε στή διαφύλαξη τοῦ διττού ογκού στό πολιτικό έπιπεδο, και συνεπάδει τής έρευνας, μελλοντικά, γιά τό ξεπέρασμα τῶν άντιφάσεων. Είναι φανερό δτι δ Γκράμσι δέν έβλεπε δτι, σ αυτή τή φάση, δέν έπροκειτο γιά άγωνα μεταξύ πολιτικῶν γραμμῶν, άλλα μεταξύ τοῦ κατόχου τής κρατικής έξουσίας και έκεινων πού άνεκαθεν είλχαν θεωρηθεί έχθροι τοῦ κράτους και τοῦ κόμματος. Η έκκληση του γιά ένότητα, πειθαρχία και διάλογο δέν έφτασε στόν προορισμό τής δ Τολιάττι πού βρισκόταν στή Μόσχα δέν γνωστοποίησε τήν έπιστολή στούς παραλήπτες της, στήν KE τοῦ ΚΚΣΕ, έπειδη διαφωνούσε μέ τό περιεχόμενό της. Αντίθετα δ Γκράμσι έδειχνε δτι είχε συνειδητοποίησε τή σοβαρότητα τής κατάστασης, λέγοντας δτι οι Ίταλοι κομμουνιστές ήγέτες διακατέχονταν άπο «άκαταμάχητη άγωνα». δτι η διεθνής άστική τάξη στηρίζοταν στήν έσωτερική κρίση τοῦ ΚΚΣΕ γιά νά δυσφημήσει τό σοβιετικό κράτος. Όμως, παράλληλα, κατάγγελνε τήν πορεία έκφυλισμού τῶν σχέσεων άναμεσα στά κομμουνιστικά κόμματα και τό ΚΚΣΕ. Οι άντιθέσεις πού είλχαν γεννηθεί στό έσωτερικό τοῦ ΚΚΣΕ μεταφέρθηκαν και στό ιταλικό κόμμα. έτσι δ Γκράμσι μιλούσε γιά «σφοδρό πάθος πού προκαλούσαν τά ρωσικά ζητήματα», πάθος πού δέν άφηνε νά φανεί δτι τό έργο τής ρωσικής ήγετικής δμάδας μπορούσε και έπρεπε «νά ύλοποιηθεί μόνο στό πλαίσιο τῶν συμφερόντων τοῦ παγκόσμιου προλεταριάτου». Παραταίτα, δήλωνε δτι οι Ίταλοι ήγέτες θεωρούσαν «θεμελιακά

δρθή την πολιτική γραμμή τής πλειοψηφίας της ΚΕ του ΚΚΣΕ». «Έχοντας πρότυπο τὸν τρόπο μὲ τὸν δόποιο μεσολαβούσε πάντα δέ Λένιν στὰ μπολσεβικικά ρεύματα, συνιστούσε στὸν Στάλιν καὶ στὴν πλειοψηφία του νά μην «καταχραστοῦν τῇ νίκῃ» καὶ «νά ἀποφύγουν ὑπερβολικά μέτρα».

Ο Γκράμσι έκρινε δτὶ ή λενινική κληρονομιά ποὺ διεκδικούσε δ Στάλιν ἀποτελούσε ἐγγύηση γιά τὴν ἀντιμετώπιση τῶν «μενσεβικοειδῶν» τάσεων τοῦ Τρότσκι καὶ γι' αὐτὸν ὑποστήριξε τὸν τρόπο μεθόδευσης τοῦ ἀντιτροτσικοῦ ἄγωνα: «Σεῖς δῶμα», γράφει μὲ αὐτηρό τόν ποὺ μαρτυρεῖ τὴν «ἀγωνία» πού ἡδη παρατηρήσαμε, «σῆμερα εἰστε ἔτοιμοι νά καταστρέψετε τὸ ἔργο σας, ὑποβιβάζετε καὶ κινδυνεύετε νά ἐκμηδενίσετε τὴν καθοδηγητική λειτουργία πού κατέκτησε τὸ κομμουνιστικό κόμμα τῆς ΕΣΣΔ μὲ τὴν ἔμπνευση τοῦ Λένιν».

Τέλος, χαλιναγώησε τὴν ἐκστρατεία συκοφάντησης αὐτῶν πού, καίτοι στὴν ἀντιπολίτευση, ὑπῆρξαν μετά τὸν Λένιν οἱ μεγάλυτεροι ἡγέτες τοῦ σοβιετικοῦ κράτους καὶ τῆς Διεθνοῦς: «Οἱ σύντροφοι Ζηνόβιεφ, Τρότσκι, Κάμενεφ, συνέβαλαν δραστήρια στὴν ἐπαναστατική διαπαιδαγώηση μας, δρισμένες φορές μᾶς διόρθωσαν ἐνεργητικά καὶ αὐστηρά, ὑπῆρξαν δάσκαλοι μας» (La costruzione del Partito comunista,) σελ. 125-131).

Οι σοβιετικοί ιθύνοντες, μὲ τὴν συμφωνία τοῦ Τολιάττι, δέν γνωστοποίησαν στὴν Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ ΚΚΣΕ τὴν ἐπιστολή τοῦ Γκράμσι, φοβούμενοι δτὶ θά ώφελούσε τὴν ἀντιπολίτευση. Καὶ ἡ ἐπιλογή αὐτῆς στάθηκε ἀφορμή γιά μιά πολεμική καὶ ἀποκαλυπτική ἀλληλογραφία μεταξύ Γκράμσι καὶ Τολιάττι. 'Ο Τολιάττι ἀπάντησε στὸν Γκράμσι ἀτομικά ἀλλὰ καὶ σ' ὅλοκληρο τὸ Πολιτικό Γραφείο. Στὴν ἐπιστολή πρὸς τὸ ΠΠ, ὑπογραμμίζει δτὶ, ἀφοῦ είχε ἡδη νικηθεῖ ἡ ἀντιπολίτευση, ἡταν ἀνώφελο καὶ ἐπιζήμιο νά δοθεῖ ἡ ἐπιστολή τοῦ Γκράμσι στὴ Κεντρική Ἐπιτροπή, γιατὶ θά τῇ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀντιπολίτευσμενοι γιά νά χτυπήσουν τὴ νικηφόρα γραμμή, πού ἡταν καὶ ἡ σωστή. 'Ἐπιπλέον, μὲ ἀφορμή τούς φόβους τοῦ Γκράμσι δτὶ ή μπολσεβική πλειοψηφία μπορεῖ νά διαπράξει «ὑπερβολές», τὸν κατηγορεῖ δτὶ εἰναι ἀδικαιολόγητα πεσιμιστής (P. Togliatti, Operę, τόμ. ΙΙ, 1926-29, Ρώμη 1972, σελ. 64-65). Στὸν ἴδιο τὸν Γκράμσι δ Τολιάττι ἀπαντᾷ δτὶ ἀπό πολιτική ἀποψη ἡ ἐπιστολή του εἰναι ἄκαιρη, γιατὶ δ 'καλύτερος τρόπος» γράφει, ἀποκαλύπτοντας ἔτσι μιά νοοτροπία πού ἀποσαφηνίζεται δλο καὶ περισσότερο, «νά συμβάλουν τά δλα κομμουνιστικά κόμματα νά ξεπεραστεῖ ἡ κρίση εἰναι νά ἐκφράσουν τὴν προσχώρηση τους σ' αὐτῇ τῇ γραμμή χωρίς νά θέτουν δρούς»· καὶ ἀκόμη, εἰναι ἄκαιρη ἐπειδή μοιάζει νά μή θεωρεῖ δτὶ «ἡ γραμμή τοῦ κόμματος», δλαδή δη σταλινική γραμμή, «εἰναι δλότελα σωστή» (ἡ ἐπιστολή τοῦ Τολιάττι δημοσιεύτηκε τώρα στον A. Gramsci, La costruzione del Partito comunista, σελ. 131-132).

Η ἀπάντηση τοῦ Γκράμσι στὸν Τολιάττι δείχνει δτὶ δέν συμμερίζεται τὴν τακτική στάση τοῦ Τολιάττι, καὶ καταδικάζει τὴν ἀποδοχή —καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸν πανηγυρισμό— τετελεσμένων γεγονότων, διεκδικώντας μιά σχέση διαλεκτικῆς κριτικῆς στούς κόλπους τῆς Διεθνοῦς. Οι ἐκφράσεις του εἰναι τελείως σκληρές καὶ κοφτές: «Ἀν ἀφηνόμασταν παθητικά μπροστά στὴν δλοκλήρωση τετελεσμένων γεγονότων, δικαιολογώντας ἀπριόρι τὴν ἀναγκαιότητα τους, θά εἴμασταν ἀνεύθυνοι καὶ ἀξιολύπητοι ἐπαναστάτες». Κατόπιν ἀναφέρεται στὸ εἶδος τῆς νοοτροπίας καὶ μεθόδου πού ἐμφανίζεται στὴ στάση τοῦ Τολιάττι: «'Ολόκληρη ἡ συλλογική σου

εἰναι μολυσμένη ἀπ' τὸν «γραφειοκρατισμό». 'Ἐπιπλέον, γράφει στὸν Τολιάττι δτὶ οἱ κομμουνιστές δφειλούν νά ἀγρυπνοῦν στὶς μεταπτώσεις τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων, δχι μόνο ἀπό μέσα, ἀλλά καὶ ἀπ' τὴ σκοπιά τῶν μαζῶν: «Στὶς χῶρες μας δέν ὑπάρχουν μόνο τά κόμματα, νοούμενα ὡς τεχνικές ὀργανώσεις, ὑπάρχουν ἐπίσης μεγάλες μᾶζες ἐργαζομένων, διατεταγμένες μὲ ἀντιφατικό τρόπο ἀπό πολιτική ἀποψη, οἱ δοποῖς δμως στὸ σύνολο τους τείνουν πρὸς τὴν ἐνότητα». Αὐτή ἡ τάση τῶν μαζῶν γιά ἐνότητα ἔπερε νά ἀξιοποιηθεῖ ἀνάλογα καὶ στὴ διαδικασία ρύθμισης τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων. Τὴ στιγμὴ αὐτῆς, λέει, ἡ ἐνότητα εἰναι «οὐσιαστικός δρος (...) δχι μόνο στὶς δικές μας χῶρες, δσον ἀφορᾶ τὴν ιδεολογική καὶ πολιτική καθοδήγηση τῆς Διεθνοῦς, ἀλλά καὶ στὴ Ρωσία, δσον ἀφορᾶ τὴν ἡγεμονία τοῦ προλεταριάτου, δηλαδή τὸ κοινωνικό περιεχόμενο τοῦ κράτους». 'Ο Γκράμσι ἀπαντᾶ στὸν Τολιάττι δτὶ κανενός εῖδους «συνταγὴ» δέν θά μποροῦσε νά τοῦ ξεριζώσει τὴν πεποίθηση δτὶ βρίσκεται στὸ πλαίσιο «τῆς λενινιστικῆς γραμμῆς ὡς πρὸς τὸν τρόπο θεώρησης τῶν ωραίων προβλημάτων». «Οσο γιά τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Τολιάττι δτὶ τὴν ἐπιστολή θά μποροῦσαν νά τὴν ἐκμεταλλευτοῦν οἱ ἀντιπολίτευσμενοι, ἀπαντᾶ σκληρά δτὶ τὸ καθήκον ἐνός ἐπαναστάτη εἰναι νά παίρνει ὑπόψη τὰ γενικά συμφέροντα τοῦ κινήματος. «'Ο τρόπος μὲ τὸν δόποιο ἐπιχειρηματολογεῖς, σχολιάζει, μοῦ προξενεῖ ὀδυνηρότατη ἐντύπωση.» Καὶ —φτάνοντας στὸ κεντρικό πολιτικό ἐπιχειρηματολογεῖς δικαιολογήσει δ Τολιάττι τὴν ἀπόρριψη τῆς ἐπιστολῆς πού είχε συντάξει δ Γκράμσι πρὸς τὴν ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ— ἀπαντᾶ: ἂν η ἐκκληση γιά ἐνότητα μπορεῖ «νά ὀφελήσει καὶ τὴν ἀντιπολίτευση», εἰναι θέμα πού «πρέπει νά μᾶς ἀπασχολήσει ὡς ἔνα δρισμένο σημεῖο· δητως, σκοπός μας εἰναι νά συμβάλουμε στὴ διατήρηση καὶ τὴ δημιουργία ἐνός ἐνιαίου πεδίου οἱ διάφορες τάσεις καὶ οἱ διάφορες προσωπικότητες θά μποροῦν νά προσεγγίσουν οἱ μέν τους δέ καὶ νά συγχωνευτοῦν ιδεολογικά» (La costruzione del Partito comunista, σελ. 134-137).

Ο λόγος τοῦ Γκράμσι δέν μποροῦσε πλέον νά ἀκουστεῖ οὔτε ἀπό τὸν Στάλιν, πού προετοιμάζόταν νά ρυθμίσει τὰ ἐσωτερικά προβλήματα τοῦ σοβιετικοῦ κράτους καὶ τοῦ σοβιετικοῦ κόμματος διά πυρός καὶ σιδήρου, ἀφορισμῶν καὶ καταδικῶν, οὔτε ἀπό τὸν Τολιάττι πού ἐτοιμάζόταν νά εύθυγραμμιστεῖ μ' αὐτῆς τὴν πολιτική.

«'Ανατολή» καὶ «Δύση»

[...] Μετά ἀπό τὴν ἥττα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στὴν Ιταλία καὶ στὴν Εύρωπη δ Γκράμσι ἐπεξεργάστηκε μιά ἀντίληψη —πού ἔγινε κέντρο τῆς σκέψης του— σχετικά μὲ τὶς αἵτιες τῆς ἥττας καὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τῶν ἀναπτυγμένων καπιταλιστικῶν χωρῶν σὲ σχέση μὲ τὰ χαρακτηριστικά τῆς κατάστασης πού 'χε δηγήσει στὴν 'Οκτωβριανή ἐπανάσταση τοῦ 1917.[...] 'Η οὐσία τῆς γκραμμῆς ἐπιχειρηματολογίας μπορεῖ νά σκιαγραφηθεῖ μὲ τὰ ἀκόλουθα: στὴ Δύση τὰ πλήγματα τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων ἀντισταθμίζονται ἀπό τὴν ἀνθίση τῶν θεσμικῶν καὶ ίδεολογικῶν «ὑπερδομῶν» πού ἔχει δημιουργήσει ἡ ἀστική τάξη, στὴν πορεία μᾶς ἀνάπτυξης κατά πολύ ἀνάτερης ἀπό αὐτῆς πού ὑπῆρχε στὴ Ρωσία. 'Η ὑπαρξη ἀυτῶν τῶν ὑπερδομῶν «καθιστᾶ περισσότερο ἀργή καὶ περισσότερο συγκρατημένη τὴ δράση τῶν μαζῶν, καὶ συνεπῶς ἀπαιτεῖ ἀπό τὸ ἐπαναστατικό κόμμα μιά στρατηγικὴ καὶ μιά τακτικὴ πολύ πιό

σύνθετες, πού θά ξετυλίγονται σέ πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα απ' όσο χρειάστηκε στούς μπολσεβίκους μεταξύ Μαρτίου και Νοεμβρίου 1917» (έπιστολή της 9ης Φεβρουαρίου 1924, στού P. Togliatti, *La formazione del gruppo dirigente del partito comunista italiano*, Ρώμη 1962, σελ. 197). Πρόκειται για μιά αντικειμενική κατάσταση που έπρεπε νά υπολογίζει κανείς ώστε νά άποδεσμευτούν από την έπιρροή της άστικης τάξης και της σοσιαλδημοκρατίας τά πλατιά έργατικά στρώματα, και νά μπορέσουν —αυτός είναι ο σκοπός του Γκράμσι— τά έπαναστατικά κόμματα «νά βρεθούν σέ ανάλογες συνθήκες μ' έκεινες δύον βρέθηκαν οι Ρώσοι μπολσεβίκοι ήδη μέ το σχηματισμό τού κόμματός τους» (δημ. παρ., σελ. 64). Σέ σχέση μέ την άναγκη νά βγει από γενικευτικές και αφηρημένες διατυπώσεις πού καλύπτουν πάντα τακτικές και στρατηγικές απλουστεύσεις, δι Γκράμσι στίς *Σημειώσεις* στόν *Makiafélli* παρατηρεῖ διτή ή δυσκολία έγκειται στήν εμβάθυνση της μελέτης της ίδιαιτερότητας τῶν έθνικῶν συνθηκῶν ως ούσιωδῶν ἀρθρώσεων τού παγκόσμιου πλέγματος. Κι αυτό σημαίνει έμμονή σ' ένα πρόβλημα έπαναστατικής μεθοδολογίας μέ θεμελιακή σημασία. «Στήν 'Ανατολή, γράφει δι Γκράμσι, το κράτος είναι τό πᾶν, ή "άστική" [civile] κοινωνία είναι υποτυπώδης και αποτελματωμένη» στή Δύση, άντιθετα, πίσω από το κράτος έδρευε δλη ή πολυπλοκότητα μιᾶς άναπτυγμένης άστικής κοινωνικοοικονομικής ένδοχωράς πού είναι ίκανη νά προβάλει ισχυρή άντισταση στήν δποια έπαναστατική έφοδο. Δανειζόμενος τή στρατιωτική δρολογία, δι Γκράμσι έλεγε πώς στίς άναπτυγμένες χώρες «τό Κράτος δέν ήταν παρά ένα προχωρημένο χαράκωμα πίσω από τό δποιο δρθωνόταν μιᾶς συμπαγής άλυσίδα από προμαχώνες και φρούρια». Γιά νά υπάρξει έπεξεργασία μιᾶς στρατηγικής στό ύψος τῶν έπαναστατικῶν έργων, τό ζήτημα έπρεπε «νά έξεταστε έξονυχιστικά από έθνική δπτική», καταλήγει (*Note sul Machiavelli*, σελ. 68).

Σ' άλογληρη τήν άναλυση τού Γκράμσι γιά τό θέμα τού διαφορετικού χαρακτήρα 'Ανατολής και Δύσης, ούτε μιά λέξη δέν έπιπρέπει νά σκεφτεί κανείς διτή ένδιδει σέ κάποια ίδεολογική ή πολιτική συλλογιστική της σοσιαλδημοκρατίας. Απεναντίας, το πρόβλημά του ήταν νά θεμελιώσει τή στρατηγική της έπαναστασής σέ πλήρη ίδεολογική, πολιτική και δργανωτική αύτονομία σέ σχέση μέ την άστική δημοκρατία και τή σοσιαλδημοκρατία, γιά νά προετοιμαστεί τό έπαναστατικό μπλόκ πού θά άποδειχνόταν ίκανον νά μεταβάλει δλοκληρωτικά τούς θεσμούς και τίς δομές της άστικής κοινωνίας.

Όταν, στή βάση μιᾶς οίκονομοιστικής άναλυσης και μιᾶς τυχοδικτικής πολιτικής γραμμής, ή Διεθνής έριξε τό σύνθημα τού «σοσιαλφασισμού», δι Γκράμσι, στή φυλακή, άντιτάχθηκε κατηγορηματικά σ' αυτή τή στρατηγική. Ο σύντροφός του στή φυλακή *Athos Lisa*, άναφερόμενος στίς συζήτησεις του μέ τόν Γκράμσι σχετικά μέ τήν έφαρμογή της γραμμής τού «σοσιαλφασισμού» στίς συνθήκες της 'Ιταλίας, δταν πιά βγήκε από τή φυλακή άνεφερε στούς ήγέτες τού Ιταλικού κόμματος και στόν Τολιάττι, πού βρίσκονταν στό Παρίσι, πώς δι Γκράμσι έκτιμούσε, βάσει τῶν άναλυσεών του, διτή «ή πολιτική τού κόμματος δέν ήταν σωστή» (A. Lisa, *Memorie. In carcere con Gramsci*, πρόλ. τού U. Terracini, Μιλάνο 1973, σελ. 95). Άλλα και διάδερφος του Gennaro Έμαθε πώς δι Γκράμσι ήταν άντιθετος μέ τίς έφαρμογές της θεωρίας τού «σοσιαλφασισμού» στίς έσωτερικές σχέσεις και στή στρατηγική τού κόμματος. φοβήθηκε δμως τόν άντιχτυπο πού θά μπορούσε νά χει στίς σχέσεις τού φυλακισμένου άδερφού του μέ τήν καθοδήγηση τού κόμματος ή γνωστοποίηση αυτής της διαφωνίας, και δέν είπε τίποτε. Τί σκεφτόταν δι Γκράμσι; Ούσιαστικά έκτιμούσε διτή στήν 'Ιταλία, στόν άπόρχο της οίκονομικής κρίσης, δέν υπήρχαν οι συνθήκες γιά

τήν άμεση κατάληψη τής έξουσίας, δεδομένης τής πραγματικής άδυναμίας τού κόμματος και τόν ύπερβολικά άδυνατων δεσμών του μέ τήν έργατική τάξη. Αύτός, πού ήταν πεπεισμένος «διτή οι άντικειμενικές συνθήκες γιά τήν προλεταριακή έπανασταση "ύπηρχαν" στήν Εύρωπη έδω και πάνω από πενήντα χρόνια» (Lisa, δημ. παρ. σελ. 89) ύποστηριζε παραταύτα διτή τό κόμμα έπρεπε νά στεριώσει τούς δεσμούς του μέ τήν έργατική τάξη και τίς δλλες κοινωνικές δυνάμεις πρύ ήταν άπαραιτητες γιά νά σχηματιστεί τό ιστορικό μπλόκο και διτή, αν αυτό τό έργο δέν δλοκληρωνόταν, θά ήταν καθαρός τυχοδικισμός άκομη και ή σκέψη γιά μετωπική σύγκρουση μέ τό άστικο κράτος, τίς κοινωνικές και καταστατικές του δυνάμεις. Στήν 'Ιταλία, σύμφωνα μέ τήν άναλυσή του, ή άνατροπή τού φασισμού θά άντιμετωπίζει κατά πάσα πιθανότητα τό άνοιγμα μιᾶς μεταβατικής περιόδου, κατά τήν δποία θά σχηματίζοταν ένα άντιφασιστικό μέτωπο πού θά περιλάμβανε και αστικές δυνάμεις. Τό κόμμα, αυτήν τή μεταβατική περίοδο, στίς συγκρούσεις μέ τά άλλα άντιφασιστικά κόμματα έπρεπε νά ετοιμάζεται νά κατακτήσει τούς «δρους πολιτικής άνεξαρτησίας και ύπεροχής άπεναντί τους», πού θά ήταν άπαραιτητοι γιά νά άντιμετωπίζει συγκεκριμένα τόν άγωνα γιά τήν προλεταριακή έξουσία και τήν κατάκτηση τού κράτους (δημ. παρ., σελ. 89). Η προοπτική τού Γκράμσι, δπως φαίνεται από δλες τίς ένδειξεις, συνίστατο στήν έφαρμογή, σύμφωνα μέ τίς συγκεκριμένες ίδιαιτερότητες τής ιστορικής κατάστασης τής 'Ιταλίας, τής τακτικής και τής στρατηγικής τῶν Ρώσων μπολσεβίκων τού Φλεβάρη-Μάρτη 1917.

Ο Lisa πληροφόρησε λεπτομερῶς τόν Τολιάττι και τούς άλλους ήγέτες τού Ιταλικού κομμουνιστικού κόμματος γιά τίς θέσεις τού Γκράμσι, και συνέταξε μιᾶς σχετική έκθεση. Ο Τολιάττι και οι άλλοι ήγέτες κάλεσαν τόν Lisa, από τό δύποιο δι Γκράμσι είχε ζήτησει ρητά τά άγωνα στούς στό κόμμα γιά τίς θέσεις του, «νά μήν πει τίποτε σέ κανέναν» γιά διτή σκεφτόταν δι Γκράμσι (δημ. παρ., σελ. 114).

1. «L'Ordine Nuovo. Rassenga settimanale di cultura socialista» (Η Νέα Τάξη. 'Εβδομαδιαία έπιθεώρηση σοσιαλιστικής παιδείας): ίδρυεται τό 1919 (Ιη Μαΐου) στό Τουρίνο από τούς Γκράμσι, Τολιάττι, Τερρατσίνι, Τάσκα κ.ά. νέους σοσιαλιστές τής έποχης, μέ συνεργάτες, μεταξύ δλλων, τόν Μπαρμπός και τόν Ζόν Πιντ. Τόν Δεκέμβρη (18) τού 1920 διακόπτει τήν έκδοση της και έπανεμπανίζεται τόν 'Ιανουάριο τού 1921 (δταν τό Σοσιαλιστικό Κόμμα σταυτά τήν τοπική έκδοση τού δονάνων του «Avanti!» σάν καθημερινή κομμουνιστική έφημερίδα μέ τόν ύποτιτλο «Όργανο τού Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Σέ μια τρίτη φάση (Μάρτης 1924-'Απρίλης 1925) κυκλοφορεί μέ τόν ύποτιτλο: Rassegna di politica e di cultura operaia («Έπιθεώρηση έργατικής πολιτικής και παιδείας»).

2. Η έβδομαδιαία Ordine Nuovo μέ τή διεύθυνση τού Γκράμσι απότελεσε σημαντικό έργαλεο γιά τή συγκρότηση τού κομμουνιστικού κόμματος τής 'Ιταλίας και τήν πρώθηση τού έργατικον κινήματος. Ήταν τό πρότο δργανο πού διακήρυξε τήν άναγκη γιά πολιτική έπαναστατική δργάνωση τής έργατικης τάξης και δχι άπλως συνδικαλιστική, προπαγανδίζοντας τίς «έσωτερικές έπιτροπές και τά «έργοστασιακά συμβούλια» πού τά θεωρεί βάσεις τού μελλοντικού έργατικον κράτους.

3. «Όλα τά άρθρα τού Γκράμσι στήν O.N. μαζί μέ δημοσιεύσεις τού στό Τίτλο Opere di Antonio Gramsci: L'Ordine Nuovo 1919-1920, Τουρίνο 1954, δπων και παραπέμπει δ M.S.] (Σ.τ.Μ.)

2. Μαζιμαλιότες: κεντριστική τάση στό Σοσιαλιστικό Κόμμα, μέ ήγέτες τούς Σερράτι, Λαζάρι κ.ά. Στά 1919-20, περίοδο άνδρου τού έργατος κινήματος, μέ τίς μεγάλες καταλήψεις τῶν έργοστασιών κ.λ.π., ή τάση άντη ζητούσε, μέ έντονα αιθορμητιστικό πνεύμα, νά άναπτυχεί στό maxiumum (έχον «μαζιμαλιστές») η ταξική πάλη. Τήμα αυτής τής τάσης άποτέλεσε (1923) τήν δμάδα τού «τριτοδιεθνισμών» πού μέ έπικεφαλής τόν Σερράτι έγινε δεκτή στό IKK (1924), μετά από πίεση τής Διεθνούς. Μιά άλλη δμάδα μαζιμαλιστών ένωθηκε, ύπό τόν Τουράτι, μέ τούς ρεφορμιστές τό 1926. (Σ.τ.Μ.)

3. Amadeo Bordiga: ήγέτες τής άριστερής πτέρυγας τού Σ.Κ., συνιδρυτής τού IKK και έπικεφαλής έσωτερης «άριστερηστικής» δμάδας. Αποκλείστηκε από τήν ήγεισια τού κομμουνιστικού κόμματος στό 3ο συνέδριο (Λούν 1926) και διαγράφτηκε τό 1930 μέ τό αιτιολογικό διτί συνταύτης φασισμό και διστική δημοκρατία, και απέρριπτε τήν τακτική τού ένιαίου μετώπου. (Σ.τ.Μ.)